

AUŠRA MALKEVIČIŪTĖ

Panevėžio kolegija

BAIMĖS APRAIŠKOS LIETUVIŲ KULTŪRINĖJE SĄMONĖJE: MITŲ IR STEBUKLINIŲ PASAKŲ FILOSOFINĖ ANALIZĖ

Manifestation of Fear in Lithuanian Cultural Consciousness:
Philosophical Analysis of Myths and Fairy Tales

SUMMARY

The article discusses cosmological, existential, and moral kinds of fear as expressed in the plots of Lithuanian myths and fairy tales as well as in the symbols they employed. The interpretation of the above is based on the works of Lithuanian historians, ethnographers, and cultural writers as well as H. Biedermann's 'New Dictionary of Symbolism'.

Cosmological fears reflect the ancient culture people's striving for survival, setting up in a specific territory, and establishing a certain order that provides all kinds of needed security. Existential and moral fears are related to the human pursuit of personal happiness. Fear manifests itself through the outer and inner factors that prevent one from achieving the above aims.

The article presents an analysis which provides a deeper insight into the prevailing sets of values and behavior models of the Lithuanian national mentality.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamos kosmologinės, egzistencinės, moralinės rūšies baimės, išreikštos lietuvių mitų ir pasakų simboliuose.

Kosmologinės baimės atspindi senosios kultūros žmogaus siekį išgyventi, įsitvirtinti apibrėžtoje teritorijoje, čia susikuriant tam tikrą tvarką, kuri laiduoja bendruomenės įvairiapusį saugumą. Egzistencinės ir

RAKTAŽODŽIAI: lietuvių mitai ir pasakos, simboliai, kosmologinės, egzistencinės ir moralinės baimės.

KEY WORDS: Lithuanian myths and fairy tales, symbols, cosmological, existential and moral fears.

moralinės baimės susijusios su žmogaus asmeninės laimės siekiu. Baimės objektais tampa išoriniai ir vidiniai veiksniai, trukdantys realizuoti minėtus tikslus.

Straipsnyje pateikta baimių analizė sudaro galimybę geriau pažinti lietuvių tautos mentalitetą: socialiniame ir kultūriniame gyvenime dominuojančias vertybines nuostatas, elgesio modelius.

ĮVADAS

Jau Zigmundas Freudas¹ atkreipė dėmesį į baimę kaip savitą psichinį reiškinį, tam tikros rūšies emociją, turinčią stiprų energetinį krūvį. Manytina, kad dėl afektinės raiškos šis fenomenas iki šiol nėra visiškai iširtas, tad išlieka filosofinės interpretacijos objektu. Baimė įdomi tuo, kad gyvoje būtybėje reiškiasi kaip galinga iracionali jėga, besąlygiškai keičianti jos vidinę būseną, išorinę situaciją. Iškilus fizinei grėsmei baimė verčia kiekvieną būtybę aktyviai arba pasyviai gintis. Baimė sąlygoja individo prisitaikymą prie bendruomenės (ar bandos) gyvenimo ritmo, įpročių, žmogui – ir papročių. Konkrečioje situacijoje ji lemia asmens (jų grupės) moralinio apsisprendimo būtinybę. Baimė gali tapti žmogaus savižinos ir savikūros paskata, kaip ir jo individualumo slopinimo priežastimi. Ji daro įtaką maginių, religinių ritualų atsiradimui ir taikymui tiek sakralioje, tiek profaniškoje erdvėje. Taigi baimės raiška stebima įvairiuose žmogaus veiklos srityse ir lygmenyse.

Humanistinės psichologijos atstovai (Abraamas Maslow), filosofai egzistencialistai (Sorenas Kierkegaard'as, Martynas Heideggeris, Nikolajus Berdiajevas [*Николай Бердяев*] ir kiti) nagrinėja šį reiškinį tiek, kiek jis daro įtaką asmenybės individualiai sklaidai. Baimė veikia ir kolektyvinę sąmonę: bendruomenės sprendimus, sąlygotus joje dominuojan-

čių nuostatų, formuoja elgesio modelius, gyvenimo būdą ne tik archajiniame kultūros būvyje, bet ir civilizuotame. Kaip energetinė galia, tam tikras emocinis krūvis, ji slypi kiekvienos tautos dvasinės kultūros simboliuose, kurie išlieka gyvybingi dėl jos papročių, tradicijų, meninės raiškos tęstinumo.

Mitai, stebuklinės pasakos perteikia archajinį, emocinį-jausminį protėvių santykį su juos supančia aplinka. Šiame aplinkos suvokimo lygmenyje formuojasi aksiologinis pasaulio vaizdinys. Perduodami iš kartos į kartą šio vaizdinio atskiri elementai įgauna naujų prasmų, atspindinčių besiplečiančią tautos protėvių patirtį. Carlas Gustavas Jungas², postjungistinė tradicija vadovaujasi nuostata, kad archajinio žmogaus pirminės dvasinės patirties vaizdinius šiuolaikinis žmogus paveldi kaip sąmonės turinį, kartu su vaizdiniuose slypinčia emocine energetine galia. Kalbos filosofai (pvz., Vilhelmas Humboldtas³, Antanas Maceina⁴) akcentuoja gimtojo žodžio, juo perteikiamo emocinio vertybinio turinio įtaką asmens požiūrio į pasaulį formavimuisi. Negalima atmesiti, kad tiek intuityviai juntama tautos protėvių patirtis, glūdinti sąmonėje, tiek kalbinis šios patirties įsisavinimo aspektas daro įtaką kiekvieno asmens pasaulio pažinimui, vertybinių nuostatų formavimui.

Straipsnyje dėmesys skiriamas ne teorinei įvardintų idėjų pozicijų analizei, o seniesiems lietuvių mitologiniams, pasakų simboliams. Interpretuojant simbolių prasmes, jų tarpusavio sąsajas konkrečiuose tekstuose, siekiama atskleisti čia perteiktas mūsų tautos protėvių baimes, jų rūšis, išaiškinti nagrinėjamų baimių atsiradimo priežastis, bendražmogiškus ir nacionalinius jų reiškimosi aspektus. Šitai sudaro galimybę geriau pažinti lietuvių tautos mentalitetą: socialiniame ir kultūriniame gyvenime dominuojančias vertybines nuostatas, elgesio modelius.

KOSMOLOGINĖS PRIGIMTIES BAIMĖS

Kosmologinių baimių kilmė sietina su archainio žmogaus pirminiu poreikiu išgyventi, įsitvirtinti konkrečioje teritorijoje. Tiesioginė šio žmogaus priklausomybė nuo gamtos vertė ieškoti įvairių būdų, leidžiančių įveikti stipresnės už jį jėgos baimę. Tam buvo kuriami ritualai, kurių metu archajinis žmogus išreiškė ypatingą pagarbą gamtos stichijoms, gyvūnams. Nepažinūs, grėsmę keliantys gamtos objektai, reiškiniai buvo įkūnijami į galingas fantastines būtybes, kurių sąryšis su žmonėmis nusakomas įvairiais mitologiniais pasakojimais.

„Mitas perteikia ypatingai savitą išraišką problemos, kurią konkreti nacija sprendžia konkrečiu jos kultūrinio vystymosi tarpsniu“⁶, – pabrėžia Marie-Luise von Franz. Dėl šios priežasties mite išreikštas pasaulio supratimas yra paprastesnis nei pasakose (šios neatlieka maginės, religinės funkcijos). Pasakos buvo kuriamos, kai žmogus gebėjo išskirti iš gamtos kaip savarankiška būty-

bė, kai mitologinę pasaulėžiūrą keitė religinė su verbalizuota vertybių sistema, todėl pasakų simboliai išreiškia artikuliuotą, įvairialypį ir gilesnį tautos protėvių pasaulio suvokimą. Dėl siužetų sudėtingumo ir simbolių daugiaprasmiškumo šioje interpretacijoje daugiau remiamasi pasakų simboliais. Be to, lietuviški mitai imti užrašinėti labai vėlai⁷, tad juose ir pasakose panašių reiškinių samprata skiriasi nežymiai.

Pagrindinė kosmologinė baimė, įkūnyta lietuvių pasakose – *chaoso*. Tai pamatinė senojo pasaulio žmogaus baimė, perteikta įvairių genčių, tautų mituose, padavimuose, pasakose (pvz., nuolatinėmis senovės dievų – titanų – kovomis senovės graikai įprasmino tiek gamtos stichijų keliamą chaosą, tiek socialinio politinio šalies gyvenimo nestabilumą tuo metu, kai šie buvo kuriami). Kiekvienos tautos mitologiniai herojai ir pasakų personažai, jų reiškimosi būdas, perteikiantis minimą baimę, gali būti skirtingi.

Šitai atitinka nacijos gyvenimo būdą, kultūrinio vystymosi tarpsnį, kurio metu mitas, pasaka formavosi. Lietuviai chaosą sieja su šiomis mitologinėmis būtybėmis: vėtra, vėju (rečiau audra), slibinu, velniu. Kadangi įvardintų simbolių prasmės tarpusavyje yra prieštaringos, tai jų išaiškinimui reikia atsižvelgti į religinius, kultūrinius, socialinius veiksnius, sąlygojusius konkretaus teksto prasmių atsiradimą.

Lietuviškose pasakose dominuoja dvi chaoso baimės rūšys. Pirmoji – kosminės (dieviškos) tvarkos suyrimo baimė. Ją perteikiančiose pasakose drama vyksta užburtame mieste (pvz., „Išvaduota karalaitė“⁸, „Trys vandenių karaliai“⁹, „Žirninis Jonas“¹⁰, „Paikutis“¹¹). Pagrindinis veikėjas, karaliaus ar žemdirbio jauniausias sūnus, ryžtasi išaiškinti kerų priežastį, išvaduoti miestą nuo galimo sunaikinimo. Siekiant šio tikslo jam tenka susikauti su slibinu. Jei kova vyksta dangaus erdvėje, tai slibinas reprezentuoja chtonišką dievybę, kūrusią pasaulį. „Medžio-tojų bei rankiotųjų bendruomenės pasaulėjautai būdingi toteminiai religiniai vaizdiniai, – pastebi Dundulienė, – ir įvairiausiose pasaulio tautose, tarp jų ir lietuvių, patys seniausi totemai buvo rop-liai, kurie buvo laikomi demiurgais, dažnai atsiradusiais iš kosminio kiaušinio.“¹² Ši gyvatės simbolio prasmė buvo plačiai paplitusi Rytų (pvz., indų, kinų) kultūrose. Mitologai (Eliade, Fischeris) jos išivirtinimą europietiškos kultūrose sieja su arijų genčių kraustimusi iš Rytų į Vakarų, kultūrų maišymusi.

Nagrinėjamų pasakų pagrindinio veiksmo erdvė ir personažų atliekami vaidmenys leidžia spėsti, kad jos buvo

kuriamos, kai Lietuvoje jau egzistavo politinis šalies valdymas, luominė sistema, kūrėsi miestai. Šitai patvirtina ir Vėlius, remdamasis senovės pasakojimais, esą pagal lietuvių papročius trečiasis (jaunesnysis) brolis tapdavo krašto valdovu (arba kariūnu), vyresnysis – žyniu, vidurinis likdavo ūkyje¹³. Ir pasakose trečiajam broliui skiriamas karžygio išvaduotojo vaidmuo. Kariūnas atstovauja savo miesto (krašto, tautos) gyventojus. Jo kova su slibinu (demiurgu) simbolizuoja kaltės išpirkimą už dieviškos tvarkos pažeidimą, dėl kurio miestas užburtas. Šiojo išvadavimo žygyje kariūnas susiduria su įvairiomis kliūtimis, kurias ne iškarto pavyksta įveikti. Kartais jis praranda jėgas, tuomet išvysta besikeičiantį pasaulio vaizdą: miestas išnyksta, jo vietoje išskyla kalnai, neįžengiamas miškas („Išvaduota karalaitė“¹⁴). Reginys išgašdina kariūną, skatina jį ugdyti narsą ir ištvermę, kad įveiktų visas kliūtis, nes tik tokiu būdu atstatoma aukštesnė tvarka.

Analizuojamą baimę perteikia ir pasakos, kuriose dominuoja aukos motyvas: tėvas paaukoja sūnų, rečiau dukrą, dievams. Juos reprezentuoja tiek toteminiai gyvūnai (pvz., grifas, žaltys), tiek stichijos ir dangaus kūnai (vėtra arba vėjas, saulė, mėnulis), tiek mitologinės būtybės (pvz., velnias). Eliade manymu, žmogaus aukos paprotys susijęs su archajišku tikėjimu: esą toteminiai gyvūnai ir augalai globoja žmogų, leisdami jais maitintis, tad reikalauja identiškos aukos, idant būtų išlaikyta kosminė pusiausvyra. Dėl šios priežasties daugelyje archainių kultūrų toteminio tikėjimo laikotarpiu dievybėms buvo aukojami kūdikiai, skaisčios merginos ar jaunuoliai.

Pasakose aukojimas dievams vyksta ne sakralizuotame fizinės erdvės lygmenyje, o dvasiniame. Pavyzdžiui, pasakojame „Varinis vilkas ir ragana“¹⁵ grifo pagrobtas karalaitis trejus metus tarnauja senutei. Už tarnystę apdovanojamas nepaprastomis galiomis, kurias simbolizuoja skrynelėje patalpinti trys žirgai: deimantinis, auksinis, sidabrinis („Žirgas įkūnija aukštesnės pakopos jėgą bei vitališkumą“¹⁶). Dažni pasakų siužetai, kuriose tėvas, nežinodamas, ką brangaus namuose paliko, tai paaukvoja velniui dėl šeimos gerovės. Velnias jam padeda prasigyventi (pvz., „Pasaka apie žvejį“¹⁷, „Sutartis su velniu“¹⁸). Velnias lietuvių mitologijoje įkūnija chtonišką dievybę, globojančią augalus ir gyvulius, tad buvo garbinamas¹⁹ Lietuvos vidurio regione, kur klestėjo žemdirbystė. Greimas atkreipia dėmesį, kad pasakose velnias, kartais vadinamas „Kauliniu diedu“, įkūnija gimines globojančią protėvių vėlę, tėvo tėvą – bočių²⁰. Velniui paaukotas jaunuolis tampa jo mokiniumi. Atlikdamas įvairaus sudėtingumo darbus jis ugdo savyje vyriškumą: ryžtą, drąsą, ištvermę, pasiaukojimą dėl kilnaus tikslo, išvalgumą. Merginos, tapusios dievų žmonomis, vykdydamos joms skirtas užduotis, ugdo savyje moteriškumą: nuolankumą, kruopštumą, darbštumą, įgyja išminties, sumanumo. Vadinas, auka dievams simbolizuoja geriausių giminės atstovų paruošimą tęsti tautos tradicijas, puoselėti jos vertybes, kad būtų išlaikytas gyvenamosios erdvės šventumas – dievų (protėvių) sukurta tvarka. Velniui paaukotas jaunuolis ar vėtrai – mergina, lemtį priima nuolankiai, tartum suvokdami aukštesnę savo gyvenimo paskirtį: tarnauti šeimai, giminei, tautai.

Ne visose pasakose kariūno kova su slibinu dėl miesto gyventojų ramybės ir saugumo simbolizuoja jų kaltės išpirkimą, dvasinę auką. Slibinas gali įkūnyti ne tik demiurgą, bet ir jo priešingybę – chtonišką būtybę, griaunančią dievišką tvarką. „Šios pasakos ir sakmės atspindi archajinį laikotarpį, kai pasaulio kūrimas buvo siejamas su Saule, šviesa ir šiluma. O gyvatė reprezentavo pasaulio būvį iki jo sukūrimo, tamsą ir drėgmę.“²¹ Mitologinės pasaulėžiūros pokyčiai sąlygoja ir mitologinių būtybių atliekamų funkcijų kaitą. Nors pasakos buvo kuriamos vėlesniu laikotarpiu nei formavosi anksčiau minėtos mitologinės pasaulėžiūros, jų personažai gali įkūnyti tiek ankstyvojo, tiek vėlyvesnio archajinio tikėjimo elementus. Pagal pasakos siužetą, veiksmo vietą, personažų atliekamus vaidmenis, pagrindinį motyvą išryškėja joje dominuojanti pasaulėžiūrinė pozicija, kuri leidžia nustatyti ir konkretaus simbolio prasmes. Jei kariūno kova su slibinu vyksta vandenių ar požemio karalystėje, jis kaunasi su iracionalia, destruktvyvia jėga, kuri dažniausia siejama su gamtos stichijomis. „Senovės lietuviai pastebėjo, kad per audrą pasirodo žaibas ir drauge su juo lietus. Dėl to mitologiniuose lietuvių tekstuose atsiranda Didžiųjų gyvačių, Didžiųjų žalčių, ir slibinų, iš kurių nasrų veržiasi liepsna. Jie kvėpuoja ugnimi arba esti su ugniniais sparnais.“²² Lietuvių verpstėse, skrynių drožiniuose, kuriuose atvaizduojamas kosminės tvarkos modelis, dangiškos dievybės (saulė, mėnulis) esti medžių šakose, o chtoniškos būtybės (gyvatės, rupūžės) patalpinamos po jų šaknimis.

Antroji chaoso baimės rūšis – įprastinio gyvenimo ritmo sutrikdymo. Tai

sąlygoja stichiški gamtos reiškiniai, darantys žalą augmenijai ir gyvuliams, kurie buvo žemdirbių, gyvulių augintojų pragyvenimo šaltinis. Minimos rūšies pasakose kariūnas, atstovaujās narsiausias tautos vyrus, su slibinu kaunasi ne vienas, o protėvių padedamas (pvz., „Stiprybės vanduo“²³, „Žvejo sūnus ir slibinas“²⁴). Dundulienės teigimu, „tobulėjant gamybos būdui, ypač žemdirbystei ir gyvulininkystei, atsirado protėvių kultas. Protėviai labai dažnai buvo vaizduojami kaip gyvūnai.“²⁵ Jie dažniausia ikūnijami į lokį, vilką, paukštį (pvz., gegutę, erelį). Kartais – į keistą senuką, kuris primena miškinuką: labai mažo ūgio, ilga barzda, apsamojęs. Pasakose protėvių vėlės atlieka globėjo ir dvasios mokytojo funkciją. Lokio šeriai, samanės nuo senuko nugaros ar paukščio plunksnos suteikia kariūnui ar kitam personažui tos rūšies gyvūnui būdingų savybių, galimybę suprasti gyvūnų kalbą ir prašyti jų pagalbos, atitinkančios šių prigimtinius gebėjimus. Protėviai herojui teikia išmintingus patarimus, atskleidžia kliūtis įveikimo būdus. Vienas jų – „stiprybės“ vanduo. Šis „simbolizuoja gyvybės apskritai šaltinį, <...> atgaivina ir suteikia vaisingu-

mą.“²⁶ Kariūnas, sužinojęs slibino galios šaltinį pats juo pasinaudoja: išgeria „stiprybės“ vandens, ir taip įgauna ypatingos fizinės jėgos.

Pagrindinių pasakos veikėjų rodoma pagarba protėviams: senukas išvaduojamas iš karaliaus nelaisvės, sušelpiamas pinigais, kitomis materialinėmis gėrybėmis (ir pan.) – lemia šiųjų apsaugą, kuri reiškiasi tiek sudarytomis palankiomis sąlygomis vaikinui (merginai) išsiugdyti geriausias vyriškas (moteriškas) savybes, tiek jam (jai) suteikiamomis ypatingomis fizinėmis, dvasinėmis galiomis. Tai įgalina herojų įveikti visas kliūtis, ir taip atstatyti harmoningą žmogaus ir gamtos, materialios ir sakralios erdvių ryšį.

Nagrinėjamos kosmologinės baimės yra archajiškiausios pagal istorinę kilmę, universaliausios pagal paplitimą, atsiradimo priežastį. Senojo pasaulio žmogus stengėsi gyvenamąją erdvę tvarkyti pagal kosminę tvarką taip, kaip ją suprato, tokiu būdu susikurdamas materialų ir socialinį, psichologinį ir dvasinį saugumą. Ir tai, kas griovė šią tvarką, jam kėlė panišką baimę. Pasakose įprasmingas tikėjimas dievybių, protėvių vėlių globa leido žmogui bent iš dalies šią baimę nuslopinti.

EGZISTENCINĖS BAIMĖS

Lietuvių mituose ir pasakose perteikiamos *blogos lemties* baimės. Pagal požiūrį į lemtį mitus ir pasakas galima skirstyti į dvi rūšis. Pirmajai priklauso tie, kuriuose dominuoja nuostata, kad žmogaus valia neturi lemčiai įtakos. Šią sąlygoja gamtoje gyvenančios dvasios, laumės arba laimės. Daugeliui senųjų

kultūrų būdingas tikėjimas, kad gimusiam kūdikiui lemtį skiria likimo deivės (pvz., graikų – *moiros*, slavų – *roženicos*, latvių – *laimos*). Manoma, kad lemtis yra akla, nes likimo deivės neturi išankstinio nusistatymo gimusio kūdikio, jo tėvų ar giminių atžvilgiu. „Kitą kartą buvusios laimės. Tai jos kiekvieną žmogų tuoj už-

gimusį palaimindavusios <...> – lai bus tokiu, kokia aš dabar esu!” „O tos laimės kasdien mainydavusios: vienądien turtinga, kitądien vidutinė, dar kitądien su visu nieko neturėdavusi. Tai tas žmogus tokiu ir būdaves lig numirštas.”²⁷

Laimės ne tik kūdikiui likimą skirdavusios, bet ir darydavo įtaką suaugusių žmonių kasdieniam gyvenimui: geranoriškiems, mielai joms aukojantiems padėdavo nudirbti namų ūkio darbus (pvz., išausdavo drobes, bulves nukapinėdavo). Siekiantiems iš jų naudos keršydavo atimdamos gyvybę. Mite „Laumės ir kūdikis”²⁸ pasakojama, kad turtinga moteriškė, sužinojusi iš kaimynės, esą josios kūdikį laumės apdovanojo šilko drabužėliais, ir pati savąjį paliko dienai prie miško. Vakare rado jį laumių užgnaibytą.

Lietuvių pasakose sutinkamas senelio personažas. Jo atsiradimas šiose sietinas su dangaus dievų kulto paplitimu. Senelis įkūnija dievą kūrėją²⁹, vyriausiąjį dievą, giminės protėvį. Greimo nuomone³⁰, senelis gali simbolizuoti ir elgetas, kurie pasirinkdavę varguolio dalį dėl pasišventimo Dievui. Pagal paprotį juos kelyje sutikusieji kviesdavosi ir vaišindavo, aukodavo maisto ir drabužių, prašydavo maldos ir užtarimo prieš Dievą. Pasakose senelis vaizduojamas kaip aukštesniojo teisingumo vykdytojas: doruosius globoja, skirdamas palankų likimą, nedoriems – nesėkmes ir mirtį. Pavyzdžiui, „Blogio linkėjime”³¹ senelis gobšiam ir kietaširdžiui karaliui išprašavo, kad šio sostą užimsias našlaitėlis. Tik gimusį našlaitį karalius persekiojo, tačiau geri žmonės vis vaikeliui pagalbėdavo, kol šis suaugo. Karalių pražudė jo ydos, o doras jaunuolis tapo

krašto valdovu. Čia išvelgiama nauja pasaulėžiūrinė nuostata: žmogus jaučiasi esąs dievų stebimas, apdovanojamas palankiu likimu už nuolankumą ir aukštų moralinių savybių puoselėjimą, skaudžiai baudžiamas už šito nepaisymą.

Su bloga lemtimi susijusi ir *skurdo baimė*. Vienose pasakose išreiškiama nuostata, kad materialinė padėtis yra nulemta, ir tik dievų sprendimu ją įmanoma pakeisti. Žmogus stengiasi būti doras, sąžiningas ir darbštus, todėl tiki si aukštesnių jėgų globos. Kaip jau buvo minėta, doriesiems išsigelbėti iš skurdo padeda senelis arba velnias, įkūnijantys giminės protėvių vėles. Senelis jaunuolį, kuriam niekaip nesisekė prasigyventi, suveda su mergina, iš prigimties turinčia dalia: jos gebėjimas dailiai siuvinėti sukrauna jaunai šeimai turtus, pelno miestiečių pripažinimą („Kaip žmogus savo dalia atrado”³²). Velnias už padėtą sukurti gerbūvį prašo aukos – paskirti sūnų dievų kulto tarnystei („Sutartis su velniu”³³). Ir latvių tautosakoje aptinkamos pasakos, kuriose dominuoja minima pasaulėžiūrinė nuostata, netgi galima rasti siužetų, identišku lietuviškiems. Lietuvių pasakoje „Vandenu, rankšluosčių ir įnagių dvaras”³⁴ ir latvių „Mergaitė su žvaigžde kaktoje”³⁵ sutinkama darbšti ir miela mergina, našlaitėlė, kurią senelis suveda su jaunu karaliūnu: jai dovanoja nepaprasto grožio drabužius, kuriais ši patraukia karaliūno dėmesį. Šis ją pamilsta ir veda.

Skurdo tema randama pasakų, kuriose išreiškiamas tikėjimas, esą žmogus gali pakeisti nepalankų likimą asmeninėmis pastangomis (pvz., „Du broliai ir vargas”³⁶, „Varguolio nelaimė”³⁷). Jose

dažniausia pasakojama apie du brolius: vieną turtingą, bet nesąžiningą ir gobšų. Kitas yra doras, bet persekiojamas nesėkmių, todėl – vargšas. Pasiturintis bijo prarasti turtą, tad įvairiais būdais stengiasi jį dauginti, vengia brolio nelaimėlio draugijos. Neturtingasis tik visa praradęs išsiaiškina savo nelaimių priežastį: vargas yra jo lemtis, kurią sumaniai apgavęs, išsivaduoja iš skurdo. Lietuvių mituose ir pasakose, kuriuose dominuoja animistinės pasaulėžiūros elementai, išvelgiama mintis, kad žmogus esąs lygiavertis gamtoje gyvenančioms dvasioms. Jis yra už šias protingesnis, sumanesnis. Gamtos dvasios turi neįprastų galių, bet veikia iracionaliai. Taigi jas galima pergudrauti. Tokia pažiūra atspindi ne archainio, o civilizuoto žmogaus pasaulio sampratą, kurioje išlieka ir senosios kultūros elementų.

Sveikatos, fizinės ir psichinės, sutrikdymo baimė dominuoja tiek lietuviškuose mituose, tiek pasakose. Ši baimė siejama su mitologine būtybe ragana (rečiau su velniu, vilkolakiu, rupūžėmis). Raganos vaizdinys yra plačiai paplitęs senosiose Rytų (pvz., Japonijos, Sibiro genčių), tiek Vakarų Europos kultūrose. Ši būtybė simbolizuoja demonišką moterį. „Manoma, kad jos [raganos] yra kanibalės, burtininkės, žudikės, vyriškos potencijos naikintojos.“³⁸ Lietuvių mitologijoje ragana esti moteris, turinti nežemiškų galių: gydyti arba susargdinti žmones, juos ar gamtos objektus užburti, paverčiant gyvūnais (dažniausia arkliais, rupūžėmis, vilkais), geba skraidyti. Raganomis tampama trejopu būdu: minėtas galias paveldinti iš motinos (rečiau – iš tėvo), sužinant sakralias gamtos paslaptis, bur-

tų poveikyje. Mitas „Raganų kilmė“ byloja, kad moteriškė miške sutikusi velnią jį pergudravo: iškvotė iš jo „velniškas galybes. Velnias jai išsakė viską, ką tik žinojo. Tada moteris sužinojo, kaip reikia žmones apraganauti ir kaip vėl išgydyti. Nuo jos ir prasiplatino raganos.“³⁹

Didžiausią baimę tėvams kelia vaiko, ypač kūdikio galimas sveikatos sutrikdymas, gyvybės praradimas. Mituose pasakojama, esą raganos gali apkeisti savuosius vaikus su žmonių, kūdikius nužiūrėti, tuomet šie tampa raganiūkščiais: paliegusiais, nevisaverčiais psichologine prasme žmonėmis. Moterys stengėsi nepalikti kūdikių, mažų vaikų priežiūros. Pasakose aptinkami siužetai apie vandens telkiniuose ant luoto apgyvendintus vaikus, tokiu būdu juos slepiančius nuo raganų (pvz., „Ragana ir Jonukas“⁴⁰, „Lukošiukas“⁴¹). Kanibališki raganos veiksmai ir simbolizuoja sveikatos sutrikdymą, mirties grėsmę. Ragana persekioja vaikus, jaunos žmones, siekdama šiuos suėsti, tačiau jie dažniausia išsigelbsti raganą pergudraudami arba panaudodami stebuklingas galias turinčius daiktus, kurie virsta kalnu⁴², mišku⁴³, jūra. Taip sutrukdoma raganai pavyti bėglius. Taigi nuo ligos, fizinės ar psichinės, vaiką ir jauną žmogų gelbsti tikėjimas dievų (protėvių) pagalba, jų išmintis, tėvų meilė ir rūpestis, fizinė ištvermė. Vyresnio amžiaus žmonės pasiduoda ligai – ragana juos suėda. Tokie siužetai aptinkami ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų, pavyzdžiui, rusų pasakose „Ragana ir saulės sesuo“⁴⁴ pasakojama, kad carui gimė dukra ragana. Suaugusi visus namiškius suėdė, išskyrus brolių, kuris buvo iškeliavęs į kitus kraštus. Jo

fizinė jėga ir dievų (Saulės) pagalba leido pergudrauti seserį ir ją nugalėti).

Lietuvių žemdirbiai ne mažiau bijojo ir gyvulių sveikatos sutrikdymo, nugaišimo. Mituose išreikštas tikėjimas, esą raganos pasiverčia rupūžėmis ir išžindžia karvių pieną arba jas užburia nužiūrėjimu, todėl karvės tampa nepieningos (pvz., „Prapuolęs pienas“⁴⁵, „Pagadinta karvė“⁴⁶). Vyrai bijodavę, kad raganos jų nepaverstų rupūžėmis, darbiniais gyvuliais (pvz., „Šunimi ir žvirbliu paverstas vyras“⁴⁷, „Arkliau paverstas bernas“⁴⁸, „Pakerėtas vyras“⁴⁹). Psichoanalitiniu požiūriu minima baimė interpretuotina kaip vyriško sąmonės (*ego*) ir moteriškosios jo sielos dalies (*anima*) nesuderinamumas, t. y. negebėjimas moteriškumą reprezentuojančių savybių (pvz., švelnumo, gailestingumo, jautrumo) integruoti į sąmonės veiklą, jos reiškimąsi elgesyje. Analizuojama raganų baimė simbolizuoja ir suaugusio vyriško nepasiruošimą psichologine prasme tapti savarankišku, atsiskirti nuo motinos.

Raganos simbolis įkūnija ir „blogą“ žmoną. Jos atėjimas į šeimą siejamas su bloga lemtimi. Tradicinėse visuomenėse vyras rūpinasi šeimos materialiniu gerbūviu, žmona – namų ūkio, šeimynykščių, vaikų priežiūra, auklėjimu. Bloga žmona vadintina moteris, kuri netinkamai atlieka savo pareigas, todėl šeima tampa netvirta. Dėl šios priežasties sumenkėja sutuoktinio socialinis įvaizdis, aplinkinių pagarba.

Mituose pasakojama, kad dėl žmonos raganos samdiniai apleidžia ūkį, vaikai tampa negarbingais žmonėmis (raganiūkščiais), šeima pelno nešlovę (pvz., „Raganos vaikas“⁵⁰, „Raganos pyragai“⁵¹).

Pasakose didžiausias dėmesys skiriamas pamotės raganos ir vaikų iš pirmos vyro santuokos ryšiui. Pamotė nesirūpina vyro vaikais, netgi juos skriaudžia fiziškai ir psichologiškai: užduoda sunkiai įveikiamus ūkio darbus, nuotaką paslepia nuo turtingo ir kilnaus jaunikio („Mildutė“⁵²), vaikus paverčia gyvūnėliais, visai išveja iš namų („Meškos trobelė“⁵³).

Viename mitų pasakojama, esą „kitą kartą buvę daug raganų. Tai jas girydavę, bet niekaip negalėdavę prigirdyti – kočėlą, samtį nusitverdavus ir nepaskėdavus <...> iki pasilikdavus širdis, visa ledu apšalus, apgargėjus.“⁵⁴ Šaltos širdies metafora atskleidžia esminę žmonos ir pamotės raganos ypatybę: nejautrumą, nehumaniskumą, t. y. žmogiškos šilumos ir gailestingumo, motiniškos meilės ir rūpesčio artimu stoka. Žmona ragana – tai veidmainė moteris, kuri po tariama meile sutuoktiniui, pasireiškiančia perdėtu lipšnumu, slepia tikrąjį atėjimo į šeimą motyvą: siekį naudotis sutuoktinio sukurtu materialiniu gerbūviu ir išlaikyti aukštą socialinį statusą (našlė, netekėjusi moteris turi žemesnę socialinę vertę tradicinėje visuomenėje).

Mituose pasakojama, kad raganos baudžiamos mirtimi. Pasakose jos tik išvejamos iš sutuoktinio namų. Pastarosiose akcentuojamas psichologinis santykių tarp šeimos narių aspektas. Šeimynykščiai ir vaikai nedrįsta skaudinti šeimnininko, tėvo, kol šis pats nesusivokia, kad žmona yra nedora moteris. Vyru atitekusi žmona ragana traktuojama kaip jo lemtis, kuri reiškia psichologinę užduotį: išmokti vertinti savo šeimos narių atsidavimą, t.y. nuolankumą, meilę ir pagarbą, gebėti dorų žmonių ištikimybę atskirti nuo veidmainystės. Įveikęs

šią užduotį vyras tampa sąmoningesnis, brandesnis žmogus, jis integruojasi į šeimos vidinį gyvenimą. Analogiškas žmonos raganos vaizdinys aptinkamas ir rusų, latvių bei kitų tautų pasakose.

Bloga lemtis siejama ir su moters ar vyro nevaisingumu – *šeimos bijojo likti bevaikėmis*. Kad šito išvengtų, buvo atliekami įvairūs ritualai. Kadangi lietuvių mitologijoje žaltys buvo vaisingumo globėjas, sutuoktiniai po lova jam įtaisydavo guolį⁵⁵. Bevaikės moterys žaltį lakindavo pienu, kad jis suteiktų sutuoktiniui daugiau seksualinės jėgos. Buvo tikima, kad jaunamartei ar bevaikai šeimai susitikimas su žalčiu pranašauja vaiko gimimą. Pasakose bevaikė šeima traktuojama kaip nedalinga, nelaiminga. Čia ją dažniausia įkūnija senukų pora. Juodviejų darnus tarpusavio ryšys, noras rūpintis ir dalintis su palikuonimis gyvenimiška išmintimi lemia apvaizdos palankumą – stebuklingą vaikelio įsikūnijimą. Jis esti neįprastos išvaizdos, pavyzdžiui, atsiradęs iš nukirsto tėvo nykščio („Nykštukas, Kalnavertys ir Ažuolrovys“⁵⁶), žirniuko dydžio žmogeliukas („Žirninis Jonas“⁵⁷), turintis neįprastų fizinių, intelektinių ir dvasinių savybių. Šios simbolizuoja tautos protėvių galias, kurias vaikelui perduoda pasakose protėvius reprezentuojanti senukų pora. Taigi lie-

tuvių kultūrinėje sąmonėje giminės tęstinumas siejamas ne tik su fizine palikuonių sveikata, bet ir geriausių moralinių, intelektinių ir dvasinių protėvių savybių jiems perdavimu, puoselėjimu. Sutuoktinių išipareigojimas įgyvendinti šį tikslą jiems kelia nerimą tuomet, kai palikuonių nesusilaukiama. Maldomis ir aukomis reikšdami pagarbą protėviams sutuoktiniai rodo savo vertumą dalyvauti sakraliame pasaulio kūrimo – tautos tęstinumo procese.

Žvelgiant į egzistencines, blogos lemties baimes pastebima, kad dominuoja vyriško pasaulio vertybes atspindinčios baimės (skurdo, blogos žmonos, nevaisingumo). Tai pavirtina von Franz nuomone⁵⁸, kad mitus, iš kurių vėliau kilo pasakos, kūrė žyniai ir poetai, tokiu būdu formavę bendruomenės socialinius, moralinius, dvasinius siekius.

Analizuojamuose lietuvių mituose ir pasakose išryškėja dvi pasaulėžiūrinės nuostatos: tikėjimas akla lemtimi, sąlygota gamtos dvasių, kurias įmanoma pergudrauti, bei pasitikėjimas aukščiausiu teisingumu, kuris pasireiškia protėvių, dievų globa, lemiančia likimo permainas. Pasakose išreikštas tikėjimas aukščiausiuoju teisingumu leidžia žmogui įveikti gyvenimo sunkumus, jų sąlygojamas baimes.

MORALINĖS PRIGIMTIES BAIMĖS

Jas taip pat galima skirstyti į dvi rūšis – vidinių ir socialinių veiksnių sąlygotas baimės. Bijomasi nedorų žmonių dėl galimai neigiamos jų įtakos šeimos materialinei gerovei, sveikatai, asmens socialiniam statusui. Nedorais vadintini

gobšūs ir pavydūs asmenys. Pasakose nedorėliai įkūnijami į aukštesnio socialinio statuso asmenis: karalių arba dvarponį, pasiturintį ūkininką, turtingą brolių ar seserį, labai retai – į mitologines būtybes, velnią ar raganą. Doras žmo-

gus, susidūręs su pavydo ar gobšumo apraiškomis, patiria dvejojo pobūdžio išgyvenimus: liūdesį ir bejėgiškumą prieš viršesnę asmenį bei pasiryžimą apginti asmeninę, šeimos garbę, atstatyti teisingumą. Šitai įvykdoma dviem būdais: vadovaujantis protėvių, vyresniųjų išmintingais patarimais (pvz., vilkas moko karaliūną įveikti kliūtis „Pavydžiuose broliuose“⁵⁹, uošvis atskleidžia žentui dvasinės būties paslaptis „Kareivyje, aukso paukštėje ir marių mergelėje“⁶⁰). Taip pat – kovotojo valios pastangomis, narsa ir fizine ištverme. Merginos pasipriešinimas neteisybei reiškiasi jos moteriška kantrybe ir pasitikėjimu dievų valia (pvz., pasakoje „Kaktoj saulė, pakaušy mėnuo, iš šalių žvaigždės“⁶¹ apšmeižtoji karaliaus pati kantriai laukia, kol vyras supras, esąs apgautas jos sesers, pradanginusios juodviejų vaikus. Po keleto metų išaiškines apgavystę karalius nubaudžia žmonos seserį raganą ir grįžta pas sutuoktinę).

Mituose dominuoja *moralinės sumaišties, atsidavimo žemosioms aistroms baimė* (pinigams, lėbavimui, tinginytei). Instinktyvaus prado dominavimas protingojo atžvilgiu dažniausia perteikiamas velnio, kartais raganos simboliais. Ironiškai vertinamas žmogus, nepelnytai siekias svetingumo, vaišių ir dovanų. Šia tema aptinkami hiperbolizuoti pasakojimai apie velnių vestuves: „atsikėlė anskti rytą – guli po egle. Nei vestuvių, nei nieko. Žiūri, jam mėšlo pridėta užantin.“⁶² Velnio, apsimitusio ponaičiu, dovanos pavirsta arklio mėšlu, rūmai – pelkėmis, šiltas patalas – akmeniui. Analizuojamuose mituose išreiškiama baimė ne paties juslinio troškimo, o aplinkinių pasmer-

kimo, gėdos, kurią teks patirti, išaiškėjus negarbingam poelgiui.

Pasakose pagrindinis herojus, miestėlas ar žemdirbys, vaizduojamas kaip dorybingas žmogus, teisuolis, kuris įstengia atmesti negarbingus pasiūlymus, pavyzdžiui, praturtėti nedoru būdu: vietoj ūkio įrengti smuklę ir girdyti kaimo vyrus („Velnio bernavimas“⁶³). Netgi kitų ydas, sukčiavimą ir gobšumą, doras žmogus geba nukreipti garbingų tikslų siekimui arba pasipriešina joms panaudodamas fizinę jėgą (Pasakoje „Milžinas velnių malūne“ pasakojama, kad stiprus kaimo vyras, prilupęs velnius, atgauna pagrobtus kaimo žmonių grūdus⁶⁴). Asmens sąžiningumas, darbštumas, drąsa ir fizinė ištvermė – dorybės suvokiamos kaip būdas, leidžiantis išvengti moralinio suklydimo, vergavimo ydingiems polinkiams ir aplinkinių pasmerkimo baimės.

Bijomasi ne tik aplinkinių negatyvaus vertinimo, bet ir *moralinio regreso*. Ši įkūnija daugiagalvė būtybė, velnias arba slibinas. Minimios rūšies pasakose dominuoja siužetas: pabaisa vejasi auką ir siekia ją suėsti. Pirmiausia auka pabaisai atiduoda fizinius gėrius (pvz., bandeles – gyvybės šaltinį, arklį – vitališkumą, verpstę – pragyvenimo šaltinį pasakoje „Devyniabrolė“⁶⁵). Vėliau daugiagalvė pabaisa ima graužti medį, kuriame auka pasislepia. „Medis, <...> kaip ir pats žmogus vaizduoja dviejų pasaulių būtybę, yra tarpininkas tarp viršaus ir apačios, esti paties žmogaus simbolis.“⁶⁶ Medis graužiamas nuo šaknų, simbolizuojančių kūną, einama link šakų – sielos. Nuo fizinio ir dvasinio sunykimo pasakų veikėjui išsivaduoti padeda tik aukštesniosios jėgos, kurias įkūnija pro šalį skren-

dantys paukščiai (simbolizuojantys protėvius, dievus).

Pasakose perteikiama ir *pomirtinės Dievo baumės, pragaro kančių baimė*. Pagrindiniais veikėjais tampa pagyvenę žmonės, senukas ir senutė, kurie prieš palikdami šį pasaulį patiria moralinius bei dvasinius išbandymus (pvz., „Kelionė į dangų“⁶⁷, „Seneliai ir pupelė“⁶⁸). Senukų demonstruojamas dosnumas, generoriškumas atveria jiems galimybę patirti Dievo svetingumą: išvysti rojus sodus, palaimingą sielos gyvenimą, o

smalsumas traktuojamas kaip ydingas bruožas, užkertantis kelią Dievop. Minimos rūšies pasakose išryškėja krikščioniška pažiūra: žmogus, žinodamas atpildą už dorybingumą, laisva valia renkasi gyvenimo būdą. Jis vadovaujasi moralinėmis vertybėmis arba šias ignoruoja, todėl pražudo sielą visa naikinančioje ugnyje⁶⁹ (pvz., „Kaip žmogus savo dalią atrado“ pasakojama, kad pavydūs, kerštingi karalius ir generolas sudegė, ant piršto užsimovę iš dangaus jiems atneštus stebuklingus aukso žiedus⁷⁰).

IŠVADOS

Nors kosmologinės, dieviškos ir įprastinės tvarkos suirimo, ar egzistencinės – blogos lemties baimės formavosi tuomet, kai žmogus jautėsi tiesiogiai priklausomas nuo gamtinių aplinkybių, bendruomeninių normatyvų, jos reiškiasi tiek individualiu, tiek visuomeniniu mastu ir šiandien. Šiuolaikinis žmogus prisirišęs prie įvairių modernių technologijų, teikiančių fizinį ir psichologinį komfortą, socialinio bendravimo standartų, kasdienio gyvenimo ritmo. Jam nerimą kelia net ir nežymus įprastinės tvarkos suirimas. Ryškesni ekonominiai, socialiniai, politiniai pokyčiai sąlygoja nežinios dėl rytdienos baimę, prilygstančią dieviškos tvarkos suirimo baimei, kuri valdė archajinį žmogų. Skurdo baimė lemia emigraciją – palankaus likimo paieškas kitame krašte. Tvirtos šeimos, aplinkinių palankaus vertinimo, vidinės pusiausvyros išlaikymo siekis yra susijęs su asmeninės laimės paieškomis. Vadinasi, ir šiuolaikiniam žmogui kelia baimę

tie patys, mituose ir pasakose randami veiksniai, dėl kurių jis mano negalėsias realizuoti įvardintų tikslų.

Lyginant lietuvių ir kaimyninių tautų (rusų, latvių) pasakas galima teigti, kad joms būdinga panašūs siužetai, personažai, įprasminantys tas pačias baimes ir įvairius jų reikimosi aspektus asmenyje, bendruomenėje. Tai lėmė panašūs geografiniai, kultūriniai (plačiaja šio žodžio prasme) veiksniai, darę įtaką tautos požiūrio į pasaulį formavimuisi. Nežymiai skiriasi personažų charakteris, pavyzdžiui, lietuvių moterys yra pasyvesnės, nuolankesnės blogos lemties atžvilgiu nei moterys rusų liaudies pasakose. Latvių pasakose pagrindinis veikėjas aukštesnių jėgų globos, aplinkinių pagalbos susilaukia dar nepatyręs didelių praradimų, nuostolių, lietuvių pasakose pagalba šiam ateina lemtingą akimirsnį. Minimi skirtumai atspindi tautoje dominuojantį požiūrį į lemtį, nacionalinius charakterio bruožus.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Zigmundas Froidas, *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos*. Iš vokiečių k. vertė A. Merkevičiūtė. ALK: Vaga, 1999, p. 356–374.
- ² Carl Gustav Jung, *Psichoanalizė ir filosofija. Rinktinė*. Iš vokiečių k. vertė Z. Arlickas ir kt. Vilnius: Pradai, 1999, p. 137–238.
- ³ Вилгелм Гумбольдт, *Язык и философия культуры*. Москва: Прогресс, 1985.
- ⁴ Antanas Maceina, *Daiktas ir žodis: lietuvių kalbos filosofija*. Vilnius: Aidai, 1998.
- ⁵ Mircea Eliade, *Šventybė ir pasaulietiskumas*. Iš prancūzų k. vertė P. Račius. Vilnius: Mintis, 1997.
- ⁶ Мария-Луиза фон Франц, *Психология сказки. Толкование волшебных сказок*. Санкт-Петербург: Б.С.К., 1998, с. 33.
- ⁷ Slavų metraščiuose XIII a. aptinkami pirmieji baltų mitologiniai pasakojimai, tačiau didžioji jų dalis užrašyta XIX a. Vėlyvieji mitai atspindi laikmečio, kai buvo kuriami (~XVI–XVII a.), pasaulėžiūrą. Norbertas Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius: Mintis, 1983, p. 54–65.
- ⁸ *Trumpos lietuvių pasakos apie nykštukus, milžinus ir slibinus*. Kaunas: Vaiga, 2005, p. 5–17.
- ⁹ *Lietuviškos pasakos*. Vilnius: Vaga, 1974, p. 145–149.
- ¹⁰ Ten pat, p. 192–195.
- ¹¹ Ten pat, p. 206–209.
- ¹² Pranė Dundulienė, *Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir dailėje*. Vilnius: Mintis, 1996, p. 22.
- ¹³ Norbertas Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius: Mintis, 1983, p.198–244.
- ¹⁴ *Trumpos lietuvių pasakos apie nykštukus, milžinus ir slibinus*. Kaunas: Vaiga, 2005, p. 5–17.
- ¹⁵ *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*. Kaunas: Vaiga, 2000, p. 127–141.
- ¹⁶ Hans Biedermann, *Naujasis simbolių žodynas*. Iš vokiečių k. vertė V. Gibavičius ir kt. Vilnius: Mintis, 2002, p. 41.
- ¹⁷ *Lietuviškos pasakos*. Vilnius: Vaga, 1974, p. 220–230.
- ¹⁸ *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*. Kaunas: Vaiga, 2000, p. 32–44.
- ¹⁹ Skirtinguose Lietuvos regionuose dominuoja skirtingų dievybių, mitologinių būtybių kultai. Rytų regione garbinami dangaus dievai, įkūnyti į saulę, mėnulį, perkūną, paukščius (pvz., grifą, erelį) ir kt. Vidurio regione dominuoja žemdirbystę globojančių, daugiausia moteriškos prigimties dievybių kultai, taip pat garbinamos laumės, žalčiai. Pamaro krašte vyrauja požemio dievų kultas, garbinamos gyvatės, rupūžės. Norbertas Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius: Mintis, 1983, p. 35–139.
- ²⁰ Algirdas Julius Greimas, *Tautos atminties beiėskant*. Lietuvių mitologija, t. 3. Vilnius: Mintis, 2004, p. 469–484.
- ²¹ Pranė Dundulienė, *Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir dailėje*. Vilnius: Mintis, 1996, p. 82.
- ²² Ten pat, p. 21.
- ²³ *Trumpos lietuvių pasakos apie nykštukus, milžinus ir slibinus*. Kaunas: Vaiga, 2005, p. 137–151.
- ²⁴ Ten pat, p. 61–77.
- ²⁵ Pranė Dundulienė, *Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir dailėje*. Vilnius: Mintis, 1996, p. 25.
- ²⁶ Hans Biedermann, *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis, 2002, p. 458.
- ²⁷ *Laumių dovanos*. Laumės ir kūdikis. Sudarytojas N. Vėlius. Vilnius: Vaga, 1979, p. 27.
- ²⁸ Ten pat, p. 19.
- ²⁹ Vėlius, remdamasis Vilniaus kolegijos pastoračinės veiklos dienoraščiu pažymi, kad XIV–XVII a. Žemaitijoje dar buvo paplitęs senųjų dievų kultas. Aukščiausias dievas buvo Aukšlėjas Visagistis. Buvo garbinama gausybė žemėpačių, Griaustinis. Norbertas Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, Vilnius: Mintis, 1983, p. 57.
- ³⁰ Algirdas Julius Greimas, *Tautos atminties beiėskant*. Lietuvių mitologija, t. 3, Vilnius: Mintis, 2004, p. 469–484.
- ³¹ *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*, p. 71–80.
- ³² *Lietuviškos pasakos*, p. 172–179.
- ³³ *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*, p. 32–44.
- ³⁴ *Lietuviškos pasakos*, p. 60–62.
- ³⁵ *Latvių liaudies pasakos*. Iš latvių k. vertė A. Valionis. Vilnius: Segro, 1992, p. 49–51.
- ³⁶ *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*, p. 172–179.
- ³⁷ *Lietuviškos pasakos*, p. 250–251.
- ³⁸ Hans Biedermann, *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis, 2002, p. 344.
- ³⁹ *Laumių dovanos*, 1979, p. 209.
- ⁴⁰ *Lietuviškos pasakos*, p. 12–15.
- ⁴¹ Ten pat, p. 43–44.
- ⁴² Kalnas – „dievybės artumo simbolis. Jis iškyla virš kasdieniškos žmonijos plotmės ir priartėja prie dangaus.“ Hans Biedermann, *Naujasis simbolių žodynas*, p. 178.
- ⁴³ „Miškas dažnai simbolizuoja išorinį pasaulį. <...> Jis gali būti netvarkingas laukinės gamtos kūri-

- nys, <...> dvasingiems žmonėms, bėgantiems nuo pasaulio tuštybių, miškas gali būti patikimas prieglobstis <...>, [nes čia jie] jaučiasi saugomi aukštesnių jėgų.“ Hans Biedermann, *Naujasis simbolių žodynas*, p. 275–276.
- ⁴⁴ Народные русские сказки. Ведьма и Солнцева сестра. Москва: Художественная литература, 1990, с. 53–55.
- ⁴⁵ *Laumių dovanos*, 1979, p. 217.
- ⁴⁶ Ten pat, p. 271.
- ⁴⁷ Ten pat, p. 223.
- ⁴⁸ Ten pat, p. 225.
- ⁴⁹ Ten pat, p. 230.
- ⁵⁰ Ten pat, p. 209.
- ⁵¹ Ten pat, p. 212.
- ⁵² *Lietuviškos pasakos*, p. 8–11.
- ⁵³ Ten pat, p. 56–59.
- ⁵⁴ *Laumių dovanos*. Raganų plukdymai ir deginimai, p. 208.
- ⁵⁵ Pranė Dundulienė, *Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir dailėje*, p. 84–85.
- ⁵⁶ *Lietuviškos pasakos*, p. 45–51.
- ⁵⁷ Ten pat, 192–195.
- ⁵⁸ Мария-Луиза фон Франц, *Психология сказки. Толкование волшебных сказок*, с. 33.
- ⁵⁹ *Lietuviškos pasakos*, p. 153–155.
- ⁶⁰ Ten pat, p. 158–164.
- ⁶¹ Ten pat, p. 87–91.
- ⁶² *Laumių dovanos*. Velnių vestuvės, p. 59.
- ⁶³ *Gražiausios lietuviškos pasakos*. Kaunas: Vaiga, 1996, p. 41–43.
- ⁶⁴ *Lietuviškos pasakos*, p. 168–171.
- ⁶⁵ Ten pat, p. 101–103.
- ⁶⁶ Hans Biedermann, *Naujasis simbolių žodynas*, p. 260.
- ⁶⁷ *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*, p. 63–71.
- ⁶⁸ *Lietuviškos pasakos*, p. 196–197.
- ⁶⁹ Ugnis simbolizuoja įkvėpimą ir Šventąją Dvasią. Ji įkūnija „ir pragaro ugnį, naikinančią žaibo ir ugnikalnių ugnį.“ Hans Biedermann, *Naujasis simbolių žodynas*, p. 446.
- ⁷⁰ *Lietuviškos pasakos*, p. 172–179.